

SALOISTEN SEURAKUNNAN HAUTAUSMAAN ASEMAKAAVA MAISEMAN JA RAKENNETUN KULTTUURIYMPÄRISTÖN SELVITYS

Raahen seurakunta

Minttu Kervinen, Riikka Ger, Kaisa Hongisto

3.11.2025

P54893

Sisällysluettelo

Saloisten seurakunnan hautausmaan asemakaava	4
1 Johdanto	4
1.1 Selvitysalue	4
1.2 Maisemaselvitys	6
1.2.1 Työmenetelmät	6
1.3 Rakennetun kulttuuriympäristön selvitys	6
1.3.1 Työmenetelmät ja arvottamisperusteet	6
2 Aiemmat selvitykset	10
2.1 Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY 2009	10
2.2 Maakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt	13
2.2.1 Pohjois-Pohjanmaan rakennettu kulttuuriympäristö (2015)	13
2.3 Paikallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt alueen yleiskaavassa	13
2.3.1 Yleiskaava	13
2.4 Muut aiemmat selvitykset ja inventoinnit	14
2.4.1 SSAB:n tehdasalue, rajattu rakennushistoria ja rakennusinventointi (2023)	15
2.4.2 SSAB:n tehdasalueen asemakaava-alueen arkeologinen inventointi	15
2.4.3 Raahan keskeisten taajama-alueiden osayleiskaava, kulttuurihistoriallisesti arvokkaat alueet (2006)	17
3 Maisema	18
3.1 Suurmaisema	18
3.2 Maisemarakenne	19
3.3 Maisemakuva – maiseman nykytila	21
3.4 Maiseman arvot	26
4 Alueen rakentuminen ja nykytila	27
4.1 Varhainen historia (noin 1400–1800)	27
4.1.1 Saloisten kirkko – Kirkkoluodolta Kirkonmäelle	27
4.1.2 Pappilan varhaiset vaiheet, kirkkoherra Stenbäckin ajan peruskorjaus	28
4.2 1800-luku	31
4.2.1 Hallinnolliset uudistukset, kellotapuln julkisivumuutokset	31

4.2.2	Pappilan uudet rakennukset	31
4.3	1900-luku.....	32
4.3.1	Kirkkoon ja pappilaan heijastuneet yhteiskunnalliset murrokset	32
4.3.2	Keskiaikaisen kirkon palo ja uusi kirkko	34
4.3.3	Hautausmaan laajentaminen	36
4.3.4	Saloisten seurakuntakodin rakentaminen	37
4.3.5	Pappilan rakennuskannan muutokset	37
4.4	2000-luku.....	39
4.4.1	Kirkon alueen nykytila.....	39
4.4.2	Pappilan nykytila	45
5	Maisemavaikutusten arviointi	52
6	Yhteenveto.....	53
6.1	Suositukset rakennettuja ympäristöjä koskien	53
6.2	Suositukset maisemaa koskien.....	54
6.2.1	Maankäytölliset suositukset	54
6.3	Haitallisten maisemavaikutusten lieventäminen	55
7	Lähteet.....	56

*FCG Finnish Consulting Group Oy ("FCG") on laatinut tämän raportin FCG:n asiakkaan ("Asiakas") toimeksiannon ja ohjeiden mukaisesti. Tämä raportti on laadittu FCG:n ja Asiakkaan välisen sopimuksen ehtojen mukaisesti. **FCG ei ole vastuussa tästä raportista tai sen käytöstä suhteessa mihinkään muuhun tahoon kuin Asiakkaaseen.***

Tämä raportti voi perustua kokonaan tai osaksi kolmansien osapuolten FCG:lle antami

in tietoihin tai julkisiin lähteisiin ja näin ollen tietoihin, joihin FCG:llä ei ole ollut vaikutusmahdollisuuksia. FCG toteaa nimenomaisesti, ettei sillä ole vastuuta sille annettujen virheellisten tai puutteellisten tietojen perusteella.

Kaikki oikeudet (mukaan lukien tekijänoikeudet) tähän raporttiin kuuluvat FCG:lle, tai Asiakkaalle, mikäli niin on sovittu FCG:n ja Asiakkaan välillä. Tätä raporttia tai sen osaa ei saa muokata tai käyttää uudelleen toiseen tarkoitukseen ilman FCG:n kirjallista lupaa.

Saloisten seurakunnan hautausmaan asemakaava

1 Johdanto

Saloisten seurakunnan hautausmaan asemakaavaa varten on laadittu maiseman ja rakennetun kulttuuriympäristön selvitys. Kaava-alueeseen kuuluu mm. Saloisten kirkko, hautausmaa ja entinen pappila.

Selvityksen tavoitteena on tuottaa taustamateriaalia asemakaavoitusta varten. Selvitys tarjoaa asemakaavatyön pohjaksi tiedot alueen maankäytön ja rakennuskannan kehittymisestä ja nykytilasta. Työssä tarkasteltiin ja inventoitiin alueen maisemaa ja rakennettua kulttuuriympäristöä kaavatyön pohjalle, koska alueidenkäyttölain 5 §:n mukaan yhtenä alueidenkäytön suunnittelun tavoitteena tulee olla rakennetun ympäristön kauneuden ja kulttuuriarvojen vaalimisen edistäminen. Lisäksi AKL:n 9 §:n mukaan kaavan tulee perustua merkittävät vaikutukset arvioivaan suunnitteluun ja sen edellyttämiin tutkimuksiin ja selvityksiin. Selvityksen perusteella kaavoittajan on mahdollista arvioida kaavaratkaisun vaikutuksia maisemaan, rakennettuun ympäristöön ja mahdollisiin kulttuurihistoriallisesti arvokkaisiin kohteisiin.

Työssä laadittiin suppea katsaus tarkastelualueen maiseman ja rakennetun ympäristön vaiheisiin. Historiakatsauksen lisäksi työssä kuvailtiin alueen nykyistä rakennuskantaa, maankäyttöä ja maisemaa. Alueen rakennuskanta valokuvattiin. Pappilaan kuuluneista rakennuksista sekä seurakuntakodista laadittiin inventointikortit ja pappila ja seurakuntakoti arvotettiin kohdetasolla.

Selvityksen tilaaja oli Raahen seurakunta. Selvityksen on laatinut FCG Rakennettu ympäristö Oy, ja tekijöinä ovat olleet projektipäällikkö arkkitehti SAFA Minttu Kervinen ja rakennusarkkitehtiopiskelija (AMK) Kaisa Hongisto sekä maisema-arkkitehti MARK Riikka Ger ja maisema-arkkitehti yo Eevi Kesälä. Työn laaduntarkistajana ja varaprojektipäällikkönä on toiminut arkkitehti SAFA Laura Poutamo.

1.1 Selvitysalue

Selvitysalue sijaitsee noin neljä kilometriä Raahen keskustasta etelään, SSAB:n tehdasalueen itäpuolella. Alue on pääosin talousmetsää ja peltoa, harvalukuiset rakennukset keskittyvät Saloisten kirkon ja vanhan pappilan ympäristöihin. Selvitysalueen rajausta vastaa Saloisten seurakunnan hautausmaan asemakaava-alueen rajausta. Asemakaavaa laaditaan parhaillaan Saloisten kirkon ympäristöön sekä kirkon eteläpuolella sijaitseville SSAB:n omistamille maa-alueille.

Alueen pohjoisosassa, osoitteessa Kirkkoherrantie 13 ja 15, sijaitsevat Saloisten Pyhän Olavin kirkko (1932), Saloisten kellotapuli (1786), Saloisten seurakuntakoti (1968, laajennus 2007), seurakuntakotia palveleva talousrakennus (2007) sekä hautausmaa.

Kirkkoherrantien eteläpuolella (numero 34) sijaitsee hautausmaan huoltorakennus (2002).

Selvitysalueen keskivaiheilla sijaitsee Saloisten vanha pappila. Pappilan pihapiirissä on pappila, vanha renkitupa sekä kellari, jotka ovat 1700- ja 1800-luvuilta. Pelloilla pappilan ympäristössä sijaitsee vanha, mahdollisesti 1800-luvulta oleva riihi sekä latoja. Lähempänä Kirkkoherrantietä on 1-kerroksinen uusi pappila 1970-luvulta.

Maisemaa hallitsevat metsä, pellot, hautausmaa ja joutomaa.

Kuva 1: Selvitysalueen (punainen raja) sijainti suhteessa Raahen keskusta ja SSAB:n tehdasalueeseen. Keskusta sijaitsee selvitysalueesta noin neljä kilometriä pohjoiskoilliseen. SSAB:n tehdasalue jää selvitysalueen länsipuolelle. Lähin laajempi asuinalue, Saloisten kaupunginosa, sijaitsee selvitysalueesta koilliseen. Lähde: Paikkatietoikkuna.

Kuva 2: Selvitysalue (keltainen raja) on pääosin metsää ja peltoa. Harvalukuiset rakennukset sijaitsevat Saloisten kirkon ja Saloisten pappilan lähiympäristöissä. Selvitysalueen länsipuolelle jää SSAB:n laaja tehdasalue ja itäpuolelle valtatie 8 (E8). Lähde: Paikkatietoikkuna.

1.2 Maisemaselvitys

1.2.1 Työmenetelmät

Maisemaselvitys perustuu kartta- ja ilmakuvatarkasteluihin sekä 23.9.2025 tehtyyn maastoinventointiin. Tietoja on koottu muun muassa paikkatietoikkunasta ja Museoviraston sivustolta www.rky.fi Muista lähteistä mainittakoon Maisema-alue työryhmän mietintö I, Maisemanhoito, Ympäristöministeriö (1993).

1.3 Rakennetun kulttuuriympäristön selvitys

1.3.1 Työmenetelmät ja arvottamisperusteet

Työ on tehty kolmessa vaiheessa:

- lähtötietojen koonti ja läpikäynti
- dokumentointi- ja analyysivaihe maastokäynteineen sekä
- yhteenvetovaihe

Selvitysalueelle sijoittuvat mahdolliset valtakunnalliset, maakunnalliset ja paikalliset aikaisemmin arvetetut ja inventoidut maisemallisesti ja kulttuurihistorialliset arvokkaat kohteet on selvitetty Museoviraston aineistoista, maakunnallisista selvityksistä ja aiemmista rakennusinventoinneista. Lähtötietoja, kuten vanhoja karttoja on koottu mm. Kansallisarkiston vapaasti käytettävistä digitaalisista aineistoista.

Arkkitehti SAFA Minttu Kervinen suoritti rakennetun ympäristön inventoinnin maastokäynnin tarkastelualueelle 23.9.2025. Inventointiraportin ovat koostaneet Kaisa Hongisto (rakennusarkkitehtiopiskelija AMK) ja Minttu Kervinen (arkkitehti SAFA, YKS-548). Kervinen vastasi etenkin rakennusten inventoinnista ja arvottamisesta ja Hongisto laati selvityksen historiakatsauksen.

Inventoitujen rakennetun kulttuuriympäristön kohteiden arvoja on tarkastelu maakuntakaavan kanssa yhtenäisin perustein, jotka on esitetty ohessa.

Historialliset todistusarvot (Ht): Historiallisten todistusarvojen lähtökohtana on rakennuksen tai alueen ilmentämä aineeton ja aineellinen historia. Niiden arvot ovat usein objektiivisia ja jossain määrin mitattavissakin, kuten ikä, ja suhteutettavissa muuhun rakennuskantaan esimerkiksi määrällisinä ja harvinaisuus/yleisyys kriteereinä.

Rakennushistorialliset arvot (R): Rakennushistorialliset arvot sisältävät rakennuksen, rakennelmien ja ympäristöjen arkkitehtuurihistoriaan, rakennustekniikkaan sekä rakentamisen prosesseihin ja rakentamiseen, mutta myös niiden muutoksiin, lisäykseen ja korjauksiin liittyviä ominaisuuksia. Rakennushistoriallisten arvojen määrittämiseksi on tunnistettava ne erityispiirteet, jotka liittyvät kohteen rakentamisen kehitykseen ja tyylihistorian virtauksiin ja ilmiöihin yleensä. Arvot syntyvät paitsi suunnittelun ja rakentamisen, myös käytön vaatimien kunnostus- ja muutostoimenpiteiden tuloksena.

Rakennustekniikkaan ja rakennuttamiseen liittyvät arvot muodostuvat rakennusaikaansa ja rakennuttajan mahdollisuuksiin sidoksissa olevista tyypillisistä materiaali- ja rakennusteknisistä ratkaisuista. Arvoja ovat myös rakennustekniset, rakennustaiteelliset ja toiminnalliset innovaatiot ja uudistukset tai rakennuksen tekniset järjestelmät.

Rakennushistorialliset arvot sisältävät myös kaupunkirakennustaiteen ja kaavoituksen historiaan liittyviä tekijöitä, samoin kuin esimerkiksi kaivoskylien tai teollisten ympäristöjen asemakaavallisia ratkaisuja.

Historialliset arvot (H): Historiallisissa arvoissa on kyse siitä, miten ympäristö tai yksittäinen rakennus ilmentää historiallisia prosesseja, ilmiöitä ja tapahtumia, kuten esimerkiksi asuttaminen, teollistuminen ja koululaitoksen kehitys. Voidaan sanoa, että historialliset arvot muodostuvat syistä, joiden takia on ylipäänsä rakennettu tai muokattu ympäristöä.

Keskeisiä historiallisia arvoja ovat myös talous- ja sosiaalishistoriaan liittyvät merkitykset, samoin kuin teollisuuden, liikenteen, hallinnon ja sivistyshistorian ulottuvuudet.

Maisema- ja ympäristöhistorialliset arvot (M): Kulttuuriympäristö on ihmisen muovaama ympäristö, jonka erityispiirteet ilmentävät kulttuurin vaiheita sekä ihmisen ja luonnon vuorovaikutusta. Tällä suhteella ja vuorovaikutuksella voi olla vuosisatojen historia. Maankäytön historia ilmentää lukuisaa joukkoa historiallisia arvoja – erityisesti taloushistoriaan, sosiaalishistoriaan ja tekniikan historiaan liittyviä ilmiöitä. Vastaavia ilmiöitä ovat myös muun muassa yhdyskunta- ja kaupunkirakenne sekä infrastruktuurin luonne ja sijoittuminen. Historialliset puistot kuvastavat arkkitehtuurin tavoin eri aikakausien tyyli- ja makusuuntauksia. Ensimmäiset julkiset puistot olivat kaupunkipuistoja ja 1800-luvun puolivälin jälkeen puistoja rakennettiin julkisten rakennusten, kuten asemien, oppilaitosten ja parantoloiden yhteyteen.

Säilyneisyysarvot (S): Säilyneisyys täydentää historiallisia todistusarvoja. Säilyneisyydessä näkyy se, miten rakennus tai ympäristö on elänyt ja mitä sille on tapahtunut vuosien saatossa. Säilyneisyyden yhteydessä käytettyjä käsitteitä tai määritteitä ovat autenttisuus/aitous, kerrostuneisuus, jatkuvuus, patina sekä harvinaisuus ja/tai yleisyys.

Autenttisuus tarkoittaa sitä tapaa, jolla ympäristö tai rakennus on säilyttänyt alkuperäisiä tai sen historialle olennaisia fyysisiä erityispiirteitä. Se liitetään tavallisesti rakennuksen tai ympäristön rakentamis- tai syntyvaiheeseen. Autenttisuus liittyy laajemminkin rakennuksen tai ympäristön alkuperäiseen käyttöön tai sellaisiin muutoksiin ja käyttöihin, joiden arvioidaan tuoneen kohteeseen myönteisiä ja säilyttämisen arvoisia ominaisuuksia. Tästä muodostuu historiallinen kerrostuneisuus ja jatkuvuus.

Patinalla tarkoitetaan niitä iän ja käytön jälkiä, jotka ilmentävät myönteisesti rakennuksen ja ympäristön ikää ja historiaa ja joiden säilyminen on olennaista rakennuksen iän havaitsemiseksi ja sen ominaisluonteen säilyttämiseksi.

Taiteelliset ja visuaaliset arvot (T): Rakennusperinnön taiteellisissa arvoissa on kyse arkkitehtuurin ja taiteen historiallisesta ja muussa tutkimuksessa, mutta myös arkkitehtuuri- ja taidekriitikissä sekä yhteiskunnallisessa keskustelussa ilmenevistä, yleisesti tunnustetuista laadullista arvoista. Rakennustaiteellinen arvo liittyy rakennuksen tai ympäristön arkkitehtoniseen muodonantoon, toteutuksen laatuun ja innovatiivisuuteen, toiminnallisiin ja rakenteellisiin ratkaisuihin. Se saattaa liittyä myös rakennuksen yksittäisiin osiin; erityisesti kyseeseen saattavat tulla arvokkaat sisätilat tai rakennuksen julkisivujen koristeluun tai sen yksityiskohtiin liittyvät piirteet.

Sisätilat ovat aina osa arkkitehtonista kokonaisuutta. Sisätilat voivat myös olla kulttuurihistoriallisesti tarkasteltuna itsenäisiä kulttuurimuistomerkkejä. Tällaisten tilojen tehtävä ja arvo muodostuu tilasta ja sen käytön jättämistä jäljistä sekä kiinteästä

kalustuksesta ja tilan toimintaan liittyvistä huonekaluista tai laitteistoista, jotka on suunniteltu erityisesti tätä tilaa varten. Kiinteällä sisustuksella on merkitystä kokonaisuudelle erityisesti silloin, kun sillä on historiallinen, yhteiskunnallinen ja taiteellinen yhteys rakennukseen ja kun se on säilynyt paikoillaan.

Visuaaliset, kaupunkikuvalliset ja maisemalliset arvot muodostuvat kohteen sijoittumisesta ympäristöönsä sekä ympäristön rakenteesta ja visuaalisesti hahmotettavasta ilmiöstä. Yksittäinen rakennus voi olla jonkin kokonaisuuden luonteenomainen osa tai sijaintialuettaan muovaava tai hallitseva elementti.

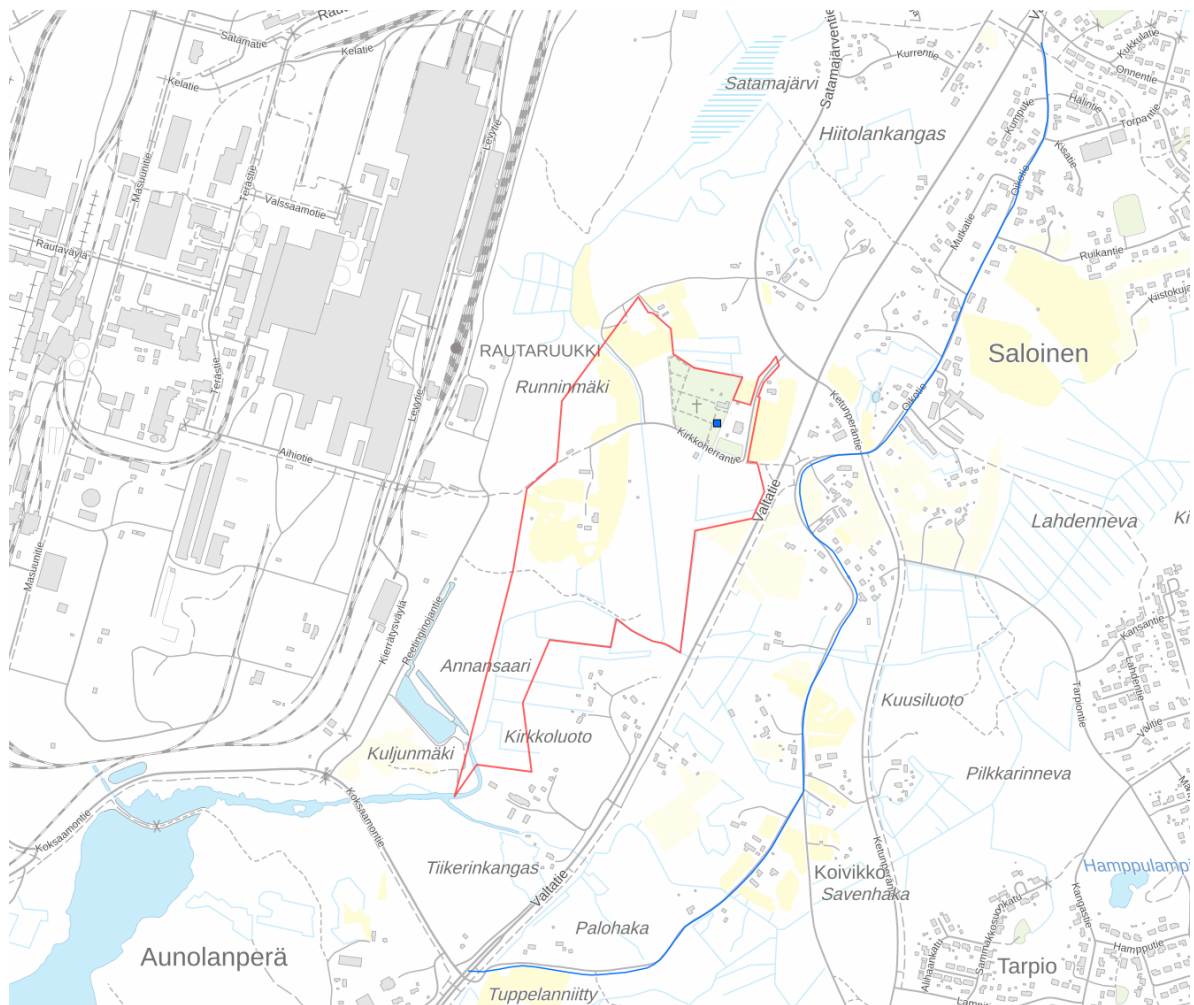
Usein erityisesti arkkitehtuurimonumenteiksi ajatellut rakennukset sisältävät jo valmistuessaan ympäristöllisiä arvoja. Laajassa kokonaisuudessa kyse voi olla myös kaupunkikuvan, taajamakuvan tai kaupunkitilan kannalta tärkeistä alueista tai kaupunkikuvasta sinänsä.

Identiteetti- ja symbolimerkitykset (I): Rakennusperinnön säilyttämisessä huomioitavien identiteetti- ja symboliarvojen on oltava yhteisössä olemassa olevia, tunnistettuja ja hyväksyttyjä tai selvästi määriteltävissä olevia merkityksiä. Erityisesti symbolimerkityksiä voidaan tunnistaa myös kohteiden historiallisen analyysin kautta, kuten rakennuksen erityinen historiallinen edustavuus ilmiönsä esimerkkinä; kohteilla voi siis olla symboli- ja identiteettimerkityksiä historiallisen tapahtuman, yhdyskunnan rakentumisen ja muutoksen tai muun sellaisen seikan kannalta.

2 Aiemmat selvitykset

2.1 Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY 2009

Selvitysalueella sijaitsee yksi valtakunnallisesti merkittävä rakennetun kulttuuriympäristön kohde (RKY 2009), *Saloisten kellotapuli*. Alueen itäpuolella kulkee usean kunnan alueelle ulottuva RKY 2009-kohde, *Pohjanmaan rantatie*.

Kuva 3: Selvitysalue (punainen raja) ja RKY-kohteet. Sinisellä pisteellä merkitty Saloisten kellotapuli ja sinisellä viivalla Pohjanmaan rantatie. Lähde: Paikkatietoikkuna.

Saloisten kellotapuli

Vuonna 1786 rakennettu Saloisten kellotapuli on uusklassillisen puuarkkitehtuurin tunnettu ja tunnustettu erikoisuus. Saloisten tapulin lähtökohtana oli kuningas Kustaa III:n omakätinen piirros, jonka pohjalta yli-intendentinvirastossa laadittiin lopullinen piirustus 1785. Tapuli läpikäytävineen rakennettiin Jacob Rijfin johdolla seuraavana vuonna. (Museovirasto)

Pohjaltaan neliönmuotoinen tapuli on rakennettu korkean läpikäytävän päälle silloisen kirkkotarhan hirsiaidan yhteyteen. Tapulin kulmissa ilman kapiteeleja olevat neliömäiset kulmapilarit ja ääniaukkojen molemmin puolin kanneloidut doorilaiset pylväät sekä niiden varassa lepäävä palkisto ja laakea vesikatto, jota triglyyfit ja mutulit korostavat voimakkaasti. (Museovirasto)

Tapulia uudistettiin 1800-luvulla, jolloin pohjaa suurennettiin ja nostettiin jalustalle. Samalla tapulista tehtiin umpinainen; alkujaan se oli avointa tilaa. (Suunnittelukeskus Oy, 2006) Laudoitus ja kellojen ääniluukut lisättiin todennäköisesti 1820-luvulla (Museovirasto).

Kuva 4: Saloisten kellotapuli (1786) ja Saloisten Pyhän Olavin kirkko (1932). Kuva: FCG 2025.

Pohjanmaan rantatie

Pohjanmaan rantatie on yksi Suomen tärkeistä historiallisista tielinjoista. Ratsupolusta 1600-luvulla kehittynyt maantie on kulkenut Turusta Tukholmaan Pohjanlahden ympäri. Rantatie on ollut Pohjanmaan tärkein tie ja Lapin läänin alueella pitkään ainoa maantie.

Vanhan linjauksen mukainen maantie on ollut monin paikoin käytössä aina 1950-luvulle. Parhaiten säilyneillä tieosuuksilla vanhan tien maastonmyötäinen olemus ja linjaus ovat tien parantamisesta huolimatta säilyneet tai nähtävissä. Tiet ovat kapeita ja vaihdellen hiekka- ja sorapintaisesta päällystettyihin.

Yksi Pohjanmaan rantatien Pohjois-Pohjanmaan alueelle sijoittuvista, parhaimmin säilyneistä osuuksista kulkee Raahessa Saloisissa (nyk. Oikotie – Kirkkoluodontie – Haaksiluodonmäki). Kyseinen osuus tiestä jää kuitenkin kokonaisuudessaan selvitysalueen itäpuolelle. Lähinnä selvitysaluetta – ja Saloisten kirkkoa ja hautausmaata – on vanhan tielinjan mutka kohdassa, jossa Oikotie vaihtuu Kirkkoluodontieksi.

Kuva 5: Pohjanmaan rantatien linja (sininen viiva) kulkee lähellä selvitysaluetta (punainen rajausta) Kirkkoluodontien tekemässä mutkassa. RKY 2009 -kohde Saloisten kellotapuli on ympyröity merkitty sinisellä katkoviivalla. Sen itäpuolella on 2000-luvulla rakennettu seurakuntakoti (nro 15) ja pohjoispuolella Saloisten kirkko (nro 13). Nykyinen hautausmaa-alue levittäytyy kellotapulいたänsipuolelle. Lähde: Paikkatietoikkuna.

2.2 Maakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt

2.2.1 Pohjois-Pohjanmaan rakennettu kulttuuriympäristö (2015)

Pohjois-Pohjanmaan rakennetun kulttuuriympäristön selvityksessä maakunnallisesti arvokkaaksi alueeksi on nostettu *Saloisten kirkonmäki*, jolle sijoittuvat valtakunnallisesti arvokas rakennettu kulttuuriympäristö (RKY) *Saloisten kellotapuli* sekä maakunnallisesti arvokkaat kohteet, *Saloisten kirkko*, *Saloisten kirkkopuisto* sekä *Saloisten pappila*.

Selvityksessä alueen arvoja on kuvattu seuraavasti: ”*Saloisten kirkonmäki on arvokas ja idyllinen, eri-ikäisistä kirkollisista rakennuksista muodostuva kokonaisuus, joka kertoo seurakunnan pitkästä historiasta. Aluekokonaisuuteen kuuluvat Saloisten kirkkoja pappilarakennukset. Kirkkoa ympäröivä kirkkopuisto sekä kirkkopuistoa ja pappilan pihapiiriä ympäröivät pienialaiset viljelyalueet ovat olennainen osa miljöökokonaisuutta.*”

2.3 Paikallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt alueen yleiskaavassa

2.3.1 Yleiskaava

Suunnittelualueella on voimassa Raahe 2030, Keskeisten taajama-alueiden osayleiskaava. Kaupunginvaltuusto on hyväksynyt osayleiskaavan 11.4.2007.

Yleiskaavassa on osoitettu aluevarausmerkintöjen lisäksi mm. tiet. Kulttuuriympäristöihin liittyen kaavassa osoitetaan maisemallisesti arvokkaina peltoina (MA) kaava-alueen edelleen avoimet pellot. Alueina, joilla ympäristö säilytetään (/s) osoitetaan kirkon ympäristö, hautausmaa, pappila ja sitä ympäröivä pelto, riihen ympäristö ja hautausmaan länsipuolinen pelto. Kaavamääräyksen (/s) mukaan aluekokonaisuuden ja sen rakennuskannan suojelua koskevat kysymykset ratkaistaan asemakaavassa. Lisäksi yleiskaavassa osoitetaan valtakunnallisesti tai paikallisesti arvokkaat alueet vaakaviivoituksella.

- *Raahen keskeisten taajama-alueiden osayleiskaava, kulttuurihistoriallisesti arvokkaat alueet*, Suunnittelukeskus Oy (2006)

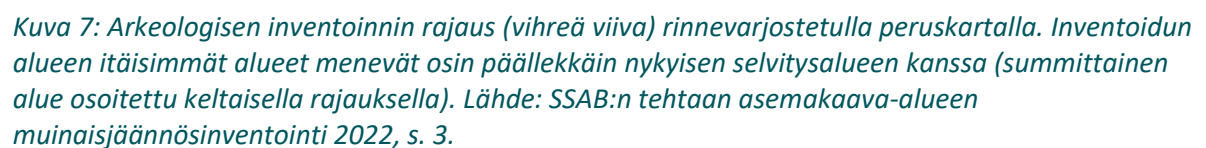
2.4.1 SSAB:n tehdasalue, rajattu rakennushistoria ja rakennusinventointi (2023)

SSAB:n terästehdasaluetta koskeva rakennusinventointi toteutettiin vuonna 2023 tehdasalueen asemakaavan valmistelua varten. Rakennusinventoinnin alussa kuvataan Rautaruukin syntyä ja sijoittumista Raahen sekä tehdasalueen kehitystä eli alueen alkuvaiheiden rakennushistoriaa. Lisäksi selvityksessä esitellään tehtaan alkuvaiheesta eli 1960- ja 70-luvuilta peräisin oleva rakennuskanta ja kuvataan lyhyesti teollisuusarkkitehtuurin ja terästeollisuuden historiaa.

Nykyinen selvitysalue ei kuulu SSAB:n tehdasalueen inventointiin.

2.4.2 SSAB:n tehdasalueen asemakaava-alueen arkeologinen inventointi

Arkeologisen inventoinnin raja on osittain päällekkäinen tämän selvityksen aluerajauksen kanssa. Arkeologisen inventoinnin alueella sijaitsee osa rauhoitetusta kiinteästä muinaisjäänneksestä 1000029356 Kirkkoluoto. Inventointialueella ei havaittu muita suojeltavia kohteita. Alueella havaittiin joitakin 1800- tai 1900-luvulle ajoittuvia viljelyjäännöksiä, jotka eivät olleet inventoinnin toteuttajien eivätkä myös Museoviraston ohjeistuksien mukaan arkeologisia suojelukohteita.

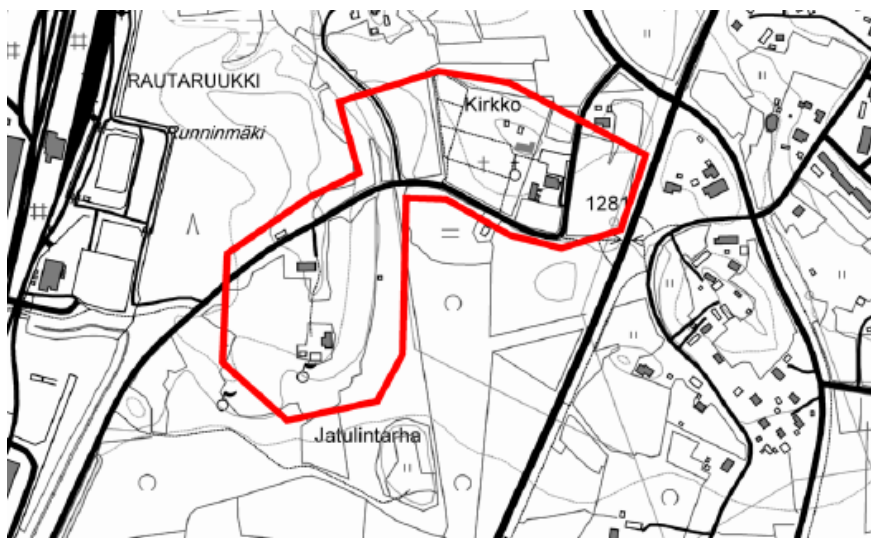
2.4.3 Raahan keskeisten taajama-alueiden osayleiskaava, kulttuurihistoriallisesti arvokkaat alueet (2006)

Kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden alueiden selvitys toteutettiin Raahan keskeisten taajama-alueiden osayleiskaavan laadinnan tueksi. Tarkoituksena selvitystyössä oli löytää Raahan taajamayleiskaava-alueelta kulttuurihistoriallisesti arvokkaat omaleimaiset aluekokonaisuudet.

Selvityksessä on huomioitu Saloisten kirkko ja lähiympäristö, mukaan luettuna Saloisten pappila. Selvityksessä on kuvattu lyhyesti mm. alueen sijainti, rakennuskannan historiaa ja näkymiä. Saloisten pappilan pihapiiri ei ollut selvityksen aikaan käytössä.

Perusteluina Saloisten kirkon ja sen ympäristön nostamiselle kulttuurihistoriallisesti arvokkaaksi alueeksi selvityksessä on mainittu seuraavaa: *"Kirkko ja tapuli ympäristöineen muodostavat merkittävän maisemallisen kokonaisuuden, josta historiallinen ympäristö jatkuu pappilaan saakka."* Alueen kulttuurihistorialliset arvoiksi on selvityksessä nostettu *alkuperäisyys, edustavuus ja harvinaisuus.*

Selvityksessä kuitenkin kritisoidaan kirkon ja pappilan läheisyyteen sijoitettua 1970- ja 2000-lukujen uudisrakentamista, joiden katsotaan heikentäneen alueen katunäkymiä ja ulkotiloja: *"Näkymää valtatieltä kirkolle päin häiritsee pahasti uusi seurakuntakeskus. Kirkon ja pappilan välinen alue on lähes koskemattoman luonteista lukuun ottamatta kirkon eteläpuolen huoltorakennusta ja pappilan tuntumassa sijaitsevaa omakotitaloa, jotka eivät sovi ympäristöön."*

Kuva 8: Kuvakaappaus vuoden 2006 Raahan keskeisten taajama-alueiden osayleiskaavaa varten tehdystä selvityksestä. Punaisella rajauksella osoitettu Saloisten kirkko ja ympäristö oli yksi inventoiduista kohteista. Lähde: Suunnittelukeskus Oy (2006), Raahan keskeisten taajama-alueiden osayleiskaava.

3 Maisema

3.1 Suurmaisema

Ympäristöministeriön Maisema-alue työryhmän mietinnön I mukaan selvitysalue lukeutuu maisemamaakunnallisessa aluejaossa Pohjanmaahan ja tarkemmin määriteltynä Pohjois-Pohjanmaan jokiseutuun ja rannikkoon.

”Pohjois-Pohjanmaan jokiseudun ja rannikon maisemaa rytmittävät kohtisuoraan kohti merta laskevat virrat ja jokilaaksoissa sijaitsevat, yleensä kapeat viljellyn maan vyöhykkeet. Maasto on Pohjois-Pohjanmaan laajalla alangolla ehkä tasaisempaa kuin missään muualla maassamme. Yhtä tasankomaista maastoa on korkeintaan vain Etelä-Pohjanmaalla ja Kokemäenjokilaaksossa.

Mannerjäätikön kerrostamien moreenialueiden ohella laajoilla alueilla on syvään veteen kasautuneita tasaisia savikkoalueita tai sora- ja hietikkoalueita. Jälkimmäisille ovat tunnusomaisia myös muinaiset laajat rantavallikentät, jotka jatkuvat vielä sisämaahan päin, Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuden ja Oulujärven seuduille saakka. Harjut ja hiekkamuodostumat ovat tasoittuneet aallokon vaikutuksesta ja peittyneet rantakerrostumiin.” (Ympäristöministeriö 1993)

”Järviä ei Pohjois-Pohjanmaan jokiseudulla ja rannikolla juuri ole. Aapasoita on runsaasti. Kasvillisuuden yleisilme on karu, mutta seudulla on paljon erikoisia kasvillisuustyyppejä. Rannikko on avointa ja siinä näkyvät maankohoamisen myötä muodostuneet kasvillisuusvyöhykkeet. Tyypillisiä ovat erilaiset laidunnetut rantaniityt. Rannikon kasvillisuus on muutenkin omaleimaista ja lajistossa on näihin olosuhteisiin sopeutuneita endeemisiä eli kotoperäisiä kasvilajeja.

Jokivarsille keskittynyttä viljelymaata on paikoin kohtalaisesti, muualla sitä ei oikeastaan enää ole. Limingan seudulla pellot laajenevat kuitenkin poikkeuksellisen laajaksi viljelylakeudeksi. Viljanviljely menettää pohjoista kohti vähitellen merkityksensä. Täällä ollaankin keskitytty lähinnä karjanhoitoon.

Mantereella asutus keskittyy jokilaaksoihin. Kylät tiivistyvät pienille kumpareille. Suuria asuinrakennuksia on rakennettu myös joen rantamalle. Perinteinen pihapiiri suurine talusrakennuksineen on usein kiinteä, neliömäinen, mutta avonurkkainen.” (Ympäristöministeriö 1993)

3.2 Maisemarakenne

Maiseman perusrakenne

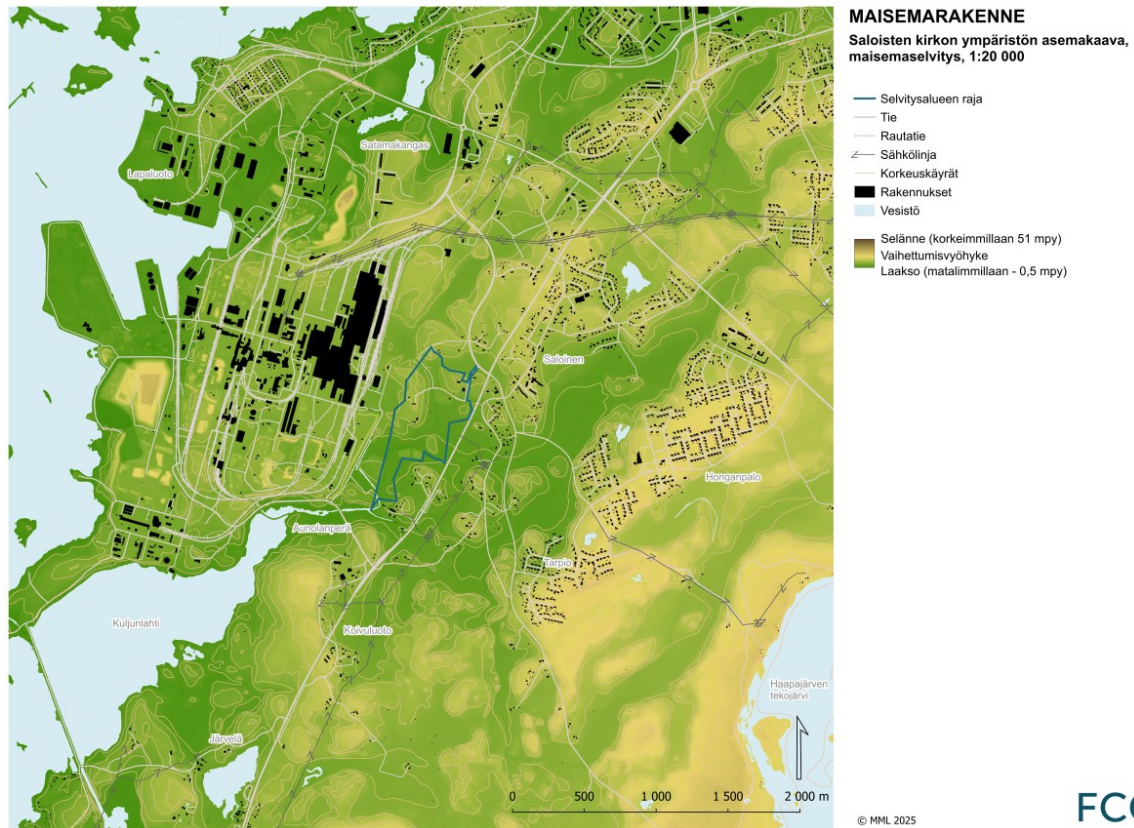
Selvitysalue on suurelta osin laaksoa. Muuta ympäristöä korkeammat kohdat, joita on pohjoisessa ja lännessä, lukeutuvat vaihettumisvyöhykkeeseen. Varsinaisia selänteitä ei sijoitu selvitysalueelle.

Selvitysalueelle ei sijoitu asuinrakennuksia. Ylipäättänsä rakennuksia on vähän. Ne ovat pääasiassa kirkollisia, kuten kirkko, tapuli ja seurakuntatalo. Selvitysalueelle sijoittuu myös entinen pappila pihapiireineen ja muine rakennuksineen. Lisäksi on riihi, latoja ja huoltorakennuksia.

Tilarakenteeltaan alue on suurelta osin sulkeutunut. Hautausmaa on puoliavointa aluetta. Pellot, niityt ja hautausmaan eteläpuolinen alue muodostavat avotilan.

Topografia

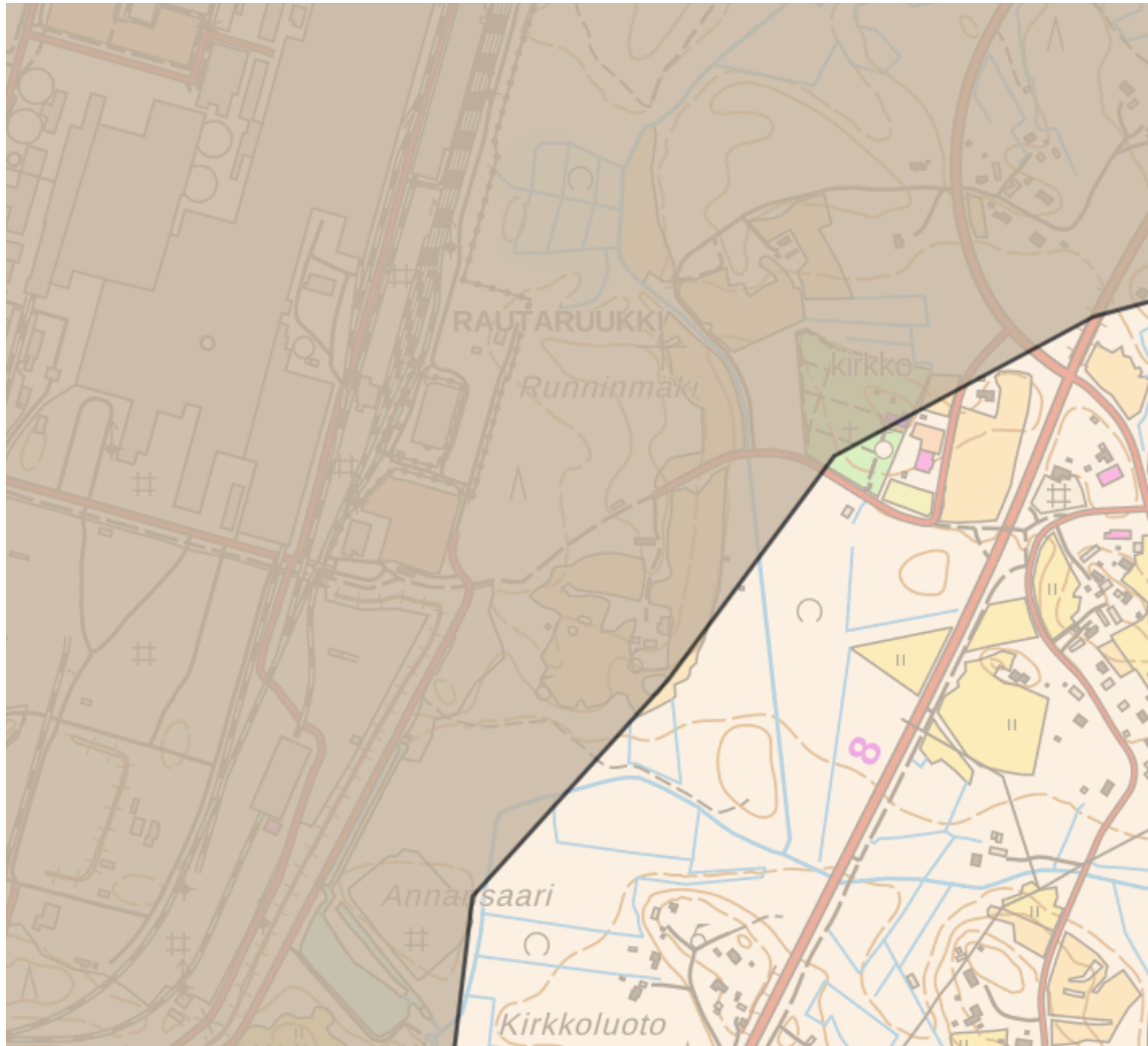
Topografialtaan selvitysalue on varsin tasainen. Selvitysalueen pohjoisosaan ja länsipuoliskolle sijoittuvat hyvin maltilliset kumpareet. Niiden osalta selänteistä ei juuri voida puhua. Muulta osin maasto viettää hyvin loivasti alueen keskivaiheilla sijaitsevaan pohjoiseteläsuuntaiseen isohkoon ojaan. Suhteelliset korkeuserot ovat noin viiden metrin luokkaa kumpareiden laelta pellon alavimpiin osiin verrattuna.

Kuva 9: Kartta selvitysalueen ja ympäristön maisemarakenteesta.

Maaperä

Geologian tutkimuslaitoksen maaperäkartan (1:1 000 000) mukaan valtaosa selvitysalueesta on kumpumoreenia. Selvitysalueen itä- ja kaakkoisosat ovat homogeenisen savi- ja silttikerrostuman aluetta.

Kuva 10. Ote maaperäkartasta. Tummempi harmaa edustaa kumpumoreenia ja vaaleampi homogeenisen savi- ja silttikerrostuman aluetta.

Vesisuhteet

Selvitysalueelle sijoittuu yksi suurempi oja, joka kulkee osan matkaa Väinöläntien rinnalle. Lisäksi on joitakin pienempiä oja.

Selvitysalueella ei ole pohjavesialueita.

3.3 Maisemakuva – maiseman nykytila

Karkeasti jaoteltuna alueen maisemakuva muodostuu neljänlaisesta maisematyypistä. Suurelta osin tarkasteltava alue on sulkeutunutta metsää. Seuraavaksi laajimman osa-alueen muodostavat pellot/niityt. Kolmas maisematyyppi on erityisalue, joka koostuu

kuusiaidan ja kivimuurin rajaamasta hautausmaasta sekä siihen liittyvästä seurakuntakeskuksen alueesta ja Kirkkoherrantien eteläpuolisesta avoimena nurmena hoidettavasta alueesta. Hautausmaan ja peltojen väliin jää neljänneksen tyypin alue, joka muistuttaa väli-varastointialuetta maakumpuineen ja joutomaakasvillisuuksineen.

Tarkasteltavan alueen kautta kulkee yksi tieyhteys, Kirkkoherrantie, joka saa alkunsa tarkastelualueen koilliskulmasta. Se halkoo aluetta itä-länsisuunnassa ja alueen länsiosassa se muuttuu kevyen liikenteen väyläksi. Tämän lisäksi alueella on kaksi tienpätkää. Niistä kumpikin on pohjoiseteläsuuntainen. Pohjoisempi niistä, Väinöläntie, kulkee osan matkaa joutomaa-alueen reunaa ja pohjoisempaa peltojen kautta. Eteläisempi tienpätkä johtaa entiselle pappilalle.

Tarkastelualueen keskeisimmistä ominaispiirteistä voidaan mainita valtakunnallisestikin merkittävä kellotapuli, kirkko ja niitä ympäröivä hautausmaa, avoimena säilyneet ”pappilan pellot” sekä (entisen) pappilan rakennusryhmä. Etelästä tai idästä Kirkkoherrantieltä katsottaessa kirkolliset rakennukset ja hautausmaan hahmottaa hyvin. Sen sijaan lännestä ja luoteesta kirkkomaata lähestyttäessä hahmottaminen on hankalampaa hautausmaata ympäröivästä korkeasta kuusiaidasta johtuen. Riittävän kaukaa katsottaessa kirkontorni erottuu jonkin verran kuusiaidan takaa, sen latvuston yläpuolella. Aikoinaan maisema on ollut paljon nykyistä avoimempi ja pappilan ja kirkon välillä on ollut näköyhteys.

Kuva 11 ja Kuva 12: Hautausmaan kivimuuria (vas.) ja Saloisten kirkko. Kuvat: Riikka Ger FCG 2025.

Kuva 13. Näkymä Kirkkoherrantieltä kohti itää. Kirkontorni näkyy kuusiainan takaa. Kuusiainan edessä tällä hetkellä pintamaa-aineksen välivarastointikenttänä toimiva alue.

Kuva 14. Kirkkoherrantieltä on yhdestä kohdasta mahdollista nähdä entisen pappilan itäpuoliselle pellolle ja entiselle pappilalle. Kuvat: Riikka Ger FCG 2025.

Alueen ojien pientareita vaivaa umpeen kasvaminen. Pohjoiseen johtavan tiepätkän (Väinöläntie) reunoilla kasvaa paikoin niin sankka pajukko, että tieltä käsin pajukon taakse jäävän pellon hahmottaminen on lähes mahdotonta. Myös Kirkkoherrantien eteläpuolelle jäävän pitkänomaisen pellon ja tien välissä kasvaa korkeaa pensastoa ja kunnollinen näkymä pellolle avautuu vain yhdestä kohtaa ja silloinkin lyhyeltä matkaa.

Kuva 15. Väinöläntien länsipuoli on voimakkaasti pensoittunut ja taimettunut. Kuva: Riikka Ger FCG 2025.

Pelloista maisemakuvallisesti miellyttävin on pohjoisin peltoalue. Se rajautuu pohjoisessa pieneen kumpareeseen ja sen laidassa olevaan polveilevaan ja melko monipuoliseen reunavyöhykkeeseen. Myös Runninmäen ja sen itäpuolelle sijoittuvan pellon väliin jää maisemallisesti tärkeä reunavyöhyke.

Metsäalueet ovat pääsääntöisesti pinnanmuodoiltaan melko tasaisia. Pohjoiskulmaan sijoittuva peltoon rajautuva kumpare sekä Runninmäki tekevät poikkeuksen. Tosin nekin ovat varsin vaatimattomia.

Kuva 16. Pelloista maisemakuvallisesti miellyttävin on pohjoisin peltoalue. Kuva: Riikka Ger FCG 2025.

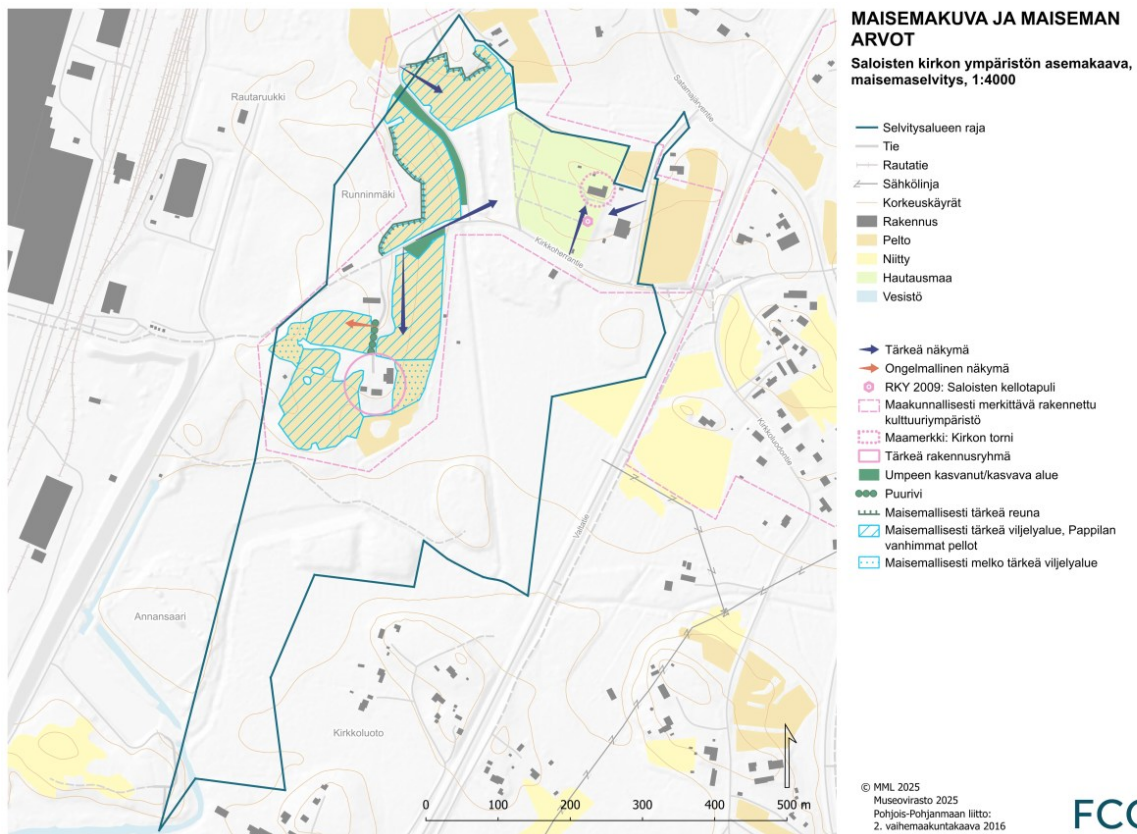

Kuva 17. Entiselle pappilalle johtavalta pihatieltä avautuu näkymä "säiliölle". Kuva: Riikka Ger FCG 2025.

3.4 Maiseman arvot

Selvitysalueelle ei sijoitu varsinaisia maisemallisia arvoja. Se ei ole osa valtakunnallisesti eikä maakunnallisesti arvokasta maisema-aluetta. Valtakunnalliset ja maakunnalliset arvot liittyvät rakennettuun ympäristöön ja niitä on käsitelty raportissa toisaalla.

Entisen pappilan pellot ovat melko vanhoja avotiloja ja sikäli niihin liittyy arvoa. Saloisten pappilan viljelyksistä on laadittu kartta, jonka mittaukset on tehty 1915.

Kuva 18: Kartta selvitysalueen maisemakuvasta ja maiseman arvoista.

4 Alueen rakentuminen ja nykytila

4.1 Varhainen historia (noin 1400–1800)

4.1.1 Saloisten kirkko – Kirkkoluodolta Kirkonmäelle

Saloisten (ent. Salo) seurakunnan historia juontaa myöhäiskeskiajalle saakka. Salo kohosi kappeliseurakunnasta kirkkoherrakunnaksi eli kirkkopitäjäksi 1400-luvun alkuvuosina. Alkuun seurakunnan kirkko sijaitsi Kirkkoluodolla, joka oli pieni saari silloisen meren rannan äärellä hieman nykyistä kirkkoa etelämpänä. Puurakenteinen tukipilarikirkko siirrettiin kuitenkin vuonna 1622 Kirkkoluodolta nykyiselle Kirkonmäelle – syynä oli Salonlahden mataloituminen maankohoamisen vuoksi, minkä seurauksena vesireitti Kirkkoluodolle muuttui vaaralliseksi karien takia. (Toivanen & Forss, 1990). Myös hautausmaan vanhin, nykyisen kirkon pohjoispuolella sijaitseva osa, ajoittuu 1600-luvulle (Raahen seurakunta).

1700-luvulla kirkko sai rinnalleen kellotapulin, kun uusklassistista puuarkkitehtuuria edustava kellotapuli rakennettiin vuonna 1786 kuningas Kustaa III:n luonnoksen pohjalta. Rakennustöitä johti kirkonrakentaja Jacob Rijf. (Museovirasto)

Kuva 19: Karttaote Salon kylän kartasta vuodelta 1760. Oikealla alhaalla on Salon kylän taloja viljelystensä keskellä. Kirkko on niiden yläpuolella ja pappila keskellä ylhäällä. Pellon on kuvattu harmaalla. Vasemmalla on vihreiden niittyjen eli jo lähes kokonaan maatuneen Salon lahden keskellä laaja metsäsaareke, joka on nimetty Kirkkoluodoksi. Pohjoinen on kartassa oikealla (merkitty nuolella ja kirjaimella P). Lähde: Aimeleus, Nils (1760), Geometrisk charta över Första Dehlen av Salo Bys Ägor belägne i Österbotns Hövdinge Döme, Uhleborgs Norra Fögderie och Salo Sochn. Maanmittauslaitos. Viitattu teoksessa Mikroluitti Oy (2022), SSAB:n tehtaan asemakaava-alueen muinaisjäännösinventointi.

4.1.2 Pappilan varhaiset vaiheet, kirkkoherra Stenbäckin ajan peruskorjaus

Saloisten pappilan historia ulottuu mahdollisesti kirkkopitäjäksi kohottamisen aikaan 1400-luvulle. Raahen-Salon kirkkoherrana 1757–73 toiminut Thomas Stenbäck mainitsee pitäjän historiaa käsittelevässä kirjassaan, että pappila olisi sijainnut samalla paikalla jo ennen ja jälkeen vuoden 1622 kirkon siirron (Näkymiä Saloisten pappilan pihapiiristä, 2013). 1600-luvun pappilasta ei kuitenkaan ole säilynyt nykypäivään kuin mahdollisesti kellarin kiviholvirakenteita; Lars Petterssonin *Templum Saloensen* (1987) mukaan vanha pappila paloi vuonna 1633. Lisäksi pappilan 1600-luvun pihapiiri tuhoutui isossa vihassa 1700-luvun alussa. (Pappilan rakennushistoriaa)

Varmuudella Saloisten pappilan tiedetään sijainneen nykyisellä paikallaan ainakin 1700-luvun puolivälistä asti, sillä osana pappilan kuvausta Stenbäck laati myös pappilan uuden asemapiirroksen vuonna 1758. 1700-luvun alkupuolella pappilan rakennuskanta oli päässyt papiston ja Salon talonpoikien välisen suuren kirkkoriidan aikana rapistumaan, ja

korjaustarve oli ilmeinen (Levón, 1971). Stenbäckin aikana pappilassa suoritettiin laaja peruskorjaus, jonka myötä rakennuksia korjattiin, rakennettiin uudestaan ja osin myös siirrettiin uusille paikoille. Esimerkiksi vanhan, pahoin rapistuneen kaupunginrakennuksen tilalla rakennettiin uusi kaupunginrakennus miespihan eteläsivulle. Samoin pappilaan rakennettiin sauna, kun entinen kylpemiseen käytetty pirtti oli tuhoutunut tulipalossa. Samalla myös karjapiha siirrettiin asemapiirustuksessa esitetylle paikalle miespihan eli asuin- ja apurakennusten länsipuolella. (Stenbäck, 1757-1773)

Stenbäckin asemapiirustuksessa esitetyt rakennukset

Pitäjänrakennus (1751)

1. Sali
2. Eteinen
3. Kamari
4. Kamari

Leivintuparivi yhden katon alla

5. Leivintupa eli seurapirtti
6. Eteinen
7. Panimohuone
8. Väliin rakennettu käynti kellariin
9. Piha-aitta kellarin päällä

Luhtirivi yhden katon alla

10. Ruoka-aitta, välikaton päällä luhti
11. Porttikäytävä, päällä luhti
12. 12. Rekiliiteri, välikaton päällä luhti

Vilja-aitta

13. Varustettu välipohjalla

Riihirivi

14. Riihi
15. Luuva, alla akanahuone
16. Riihi
17. Rehulato
18. Tuulimylly (ei kuvassa)

Riihirivi (ei kuvassa)

19. Rehulato
20. Luuva
21. Riihi

Saunarivi

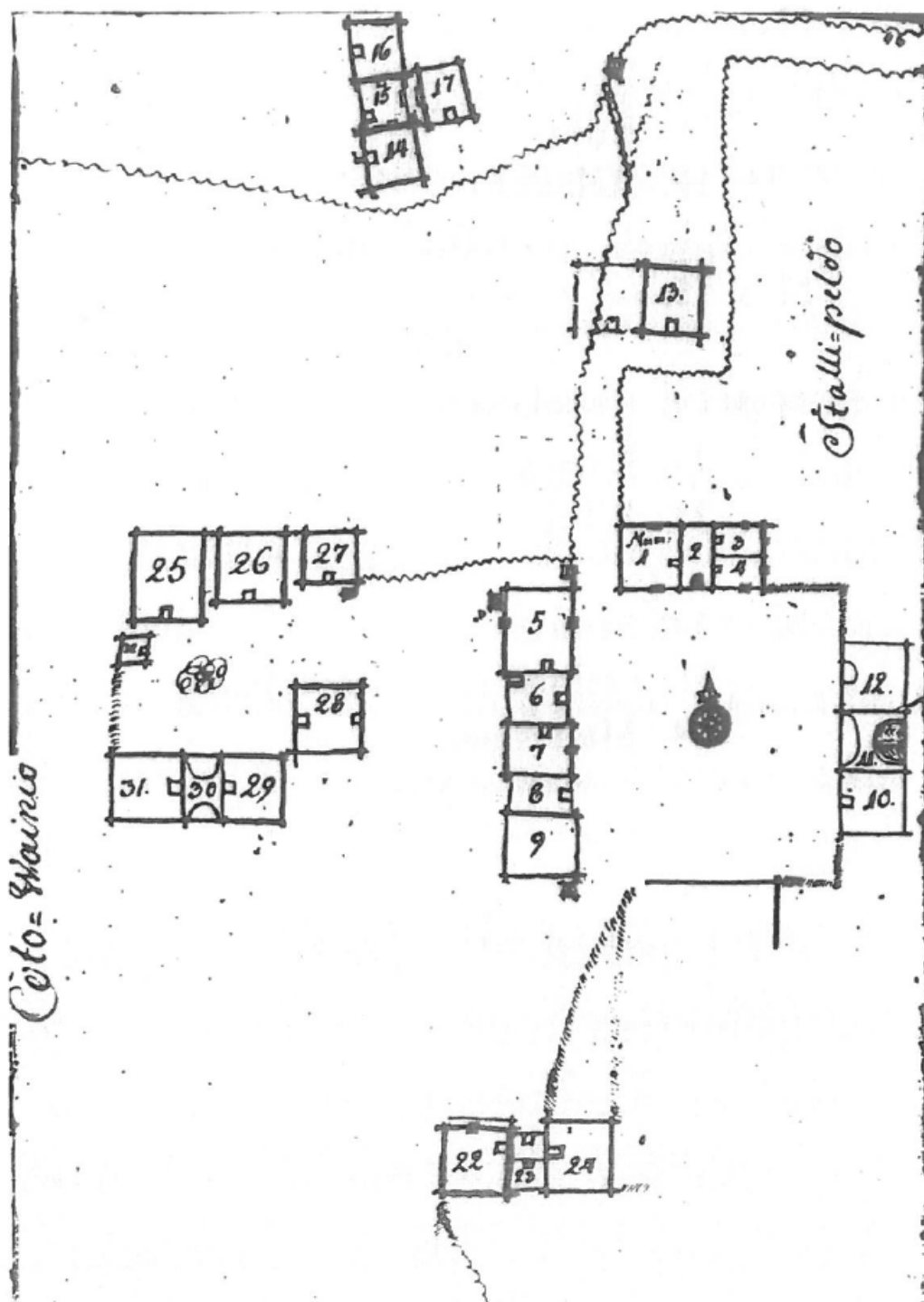
22. Sauna
23. Eteinen, sen takana huone
24. Mallashuone
25. Navetta
26. Navetta
27. Lammashuone
28. Talli

Rehuladot yhden katon alla

29. Rehulato
30. Välillä oleva katos
31. Rehulato
32. Sikala

Käymälä

33. Rahvaalle
34. Kunniallisemmalle väelle

Kuva 20: Thomas Stenbäckin asemapiirustus pappilan rakennuksista vuodelta 1758. Asemapiirustuksen perusteella Saloisten pappila käsitti 1700-luvun puolivälin tienoilla suuren joukon rakennuksia, jotka jakaantuivat idänpuoleisen miespihan ja lännenpuoleisen karjapihan ympärille. Lisäksi ympäröivillä pelloilla sijaitsi riisiä ja latoja sekä tuulimylly (ei kuvassa). Lähde: Saloisten pappilan rakennushistoriaa.

4.2 1800-luku

4.2.1 Hallinnolliset uudistukset, kellotapulin julkisivumuutokset

Vuonna 1865 annettiin kunnallisasetus, jolla kirkollinen ja maallinen hallinto maalaispitäjissä erotettiin toisistaan. Tässä yhteydessä ensin vanha Salon pitäjä jaettiin useampaan osaan, minkä jälkeen Raahen-Salon kirkkoherrakuntaa ryhdyttiin myös jakamaan itsenäisiksi seurakunniksi. Osana tätä prosessia vaadittiin Salon seurakunnan lakkauttamista. Lopulta Raahen-Salon kirkkoherrakunta päätettiin jakaa Raahen, Saloisten, Pattijoen ja Vihannin seurakuntiin siten, että Saloisiin liitettiin takaisin Savolahden ja Palon kylät, jotka oli liitetty aikoinaan kaupunkiseurakuntaan. Jako toteutui 1919 Raahen-Salon viimeisen kirkkoherran kuoltua. (Lackman, 1991)

Hallinnollisista kiistoista huolimatta Saloisten vanha keskiaikainen kirkko, kellotapuli ja hautausmaa säilyivät käytössä läpi 1800-luvun. Myös ympäröivän alueen luonne pelto- ja metsämaisemana säilyi pitkälti samanlaisena 1700-luvulta 1900-luvun puoliväliin saakka. Kellotapuli koki osittaisen muodonmuutoksen, kun sitä todennäköisesti jo 1820-luvullakorotettiin nostamalla se jalustalle. Samalla aiemmin avointa tilaa ollut tapuli laudoitettiin ja siihen lisättiin kellojen ääniluukut.

Kuvat 21 ja 22: Saloisten kirkko ja kellotapuli 1870-luvulla (vasemmalla) ja 1898 (oikealla). Keskiaikainen puukirkko ja 1700-luvun tapuli kohoavat keskeltä peltomaisemaa. Kuvissa tapulia jo korotettu ja muutettu aiempaa umpinaisemmaksi. Kuvaaja: tuntematon; Armas Lindgren. Lähde: Finna / Museovirasto, Historian kuvakokoelma.

4.2.2 Pappilan uudet rakennukset

1800-luvulla osa pappilan rakennuksista järjestettiin uusille paikoille: aiemman pitäjänrakennuksen paikalle rakennettiin pitkä aitta ja miespihan itä laidalla luhtiaitan tilalle nykyinen pappilan päärakennus joko 1812 tai 1816. Uusi pirttirakennus pystytettiin myös aiemman leivintuparivin paikalle. (Pappilan rakennushistoriaa)

Kuva 23: Saloisten pappila kuvattuna kaakosta. Vasemmalla 1700-luvun renkitupa ja oikealla 1800-luvun pappilan päärakennus. Rakennusten välistä hahmottuu pihapiirin muiden rakennusten – mahdollisesti aitan ja pirtin – kattoja. Ajoittamaton valokuva. Kuvaaja: tuntematon. Lähde: Finna / Suomen Elinkeinoelämän Keskusarkisto. Seurakuntain keskinäinen Palovakuutusyhtiö (1812–1968). Saloisten pappila, 2561/2129.

4.3 1900-luku

4.3.1 Kirkkoon ja pappilaan heijastuneet yhteiskunnalliset murrokset

Sota-aika

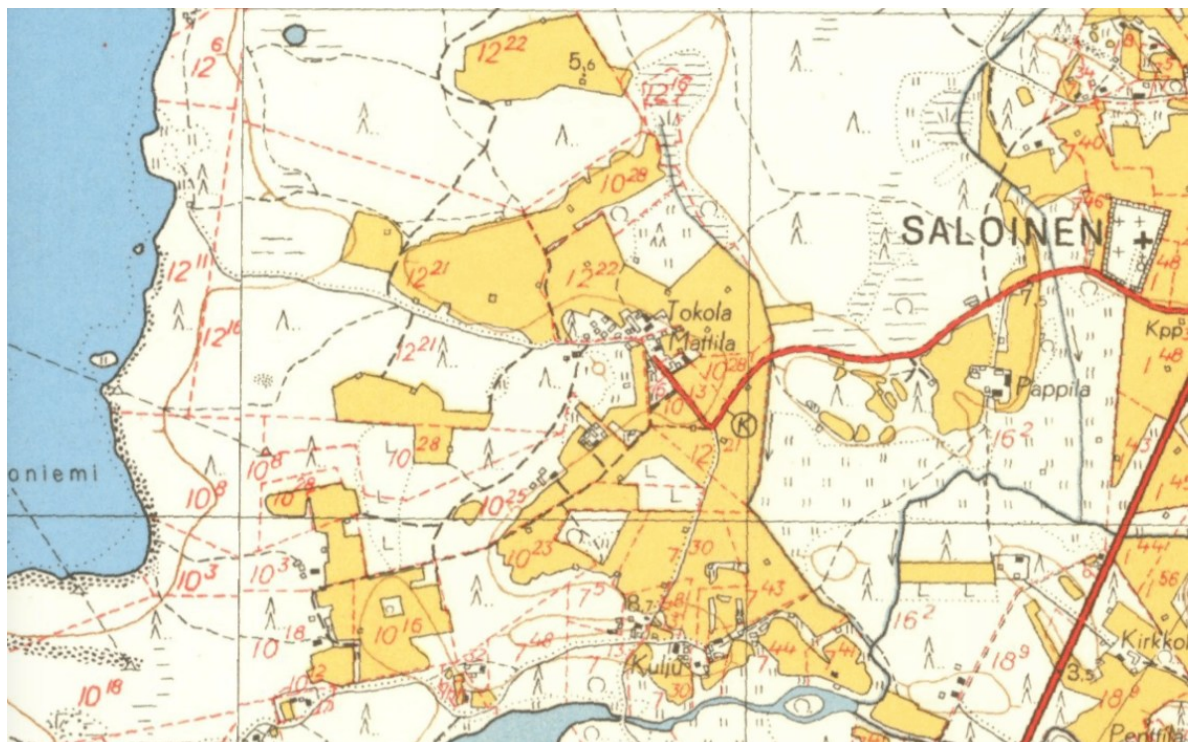
Talvi- ja jatkosodat (1939–1940, 1941–1944) olivat merkittävä suomalaista yhteiskuntaa ravisteleva kriisi. Saloisten kirkon alueella sotien menetykset näkyivät konkreettisesti kirkon hautausmaalla, jonne perustettiin oma alue sankarivainajille.

Rautaruukin tehtaan perustaminen

Suomen metalliteollisuus kehittyi osittain sotakorvausten vuoksi nopeasti 1960-lukua kohden. Siihen vaikuttivat tekniikan kehittyminen sekä työntekijöiden osaamisen kasvu sotakorvausteollisuuden seurauksena. Sotakorvaukset veivät valtaosan Suomessa tuotetusta raudasta ja teräksestä, minkä vuoksi valtio halusi kasvattaa rauta- ja terästuotantoa. Ensin valtio perusti vuonna 1950 Otanmäen kaivosyhtiön, jonka yhteyteen suunniteltiin terästehdasta. Hanke ei toteutunut, vaan johti Rautaruukki Oy:n

perustamiseen ja terästehtaan sijoittamiseen Raahen, entisen Saloisten sataman ja markkinapaikan lähiympäristöön 1960-luvulla.

Ennen rakentamisen aloittamista terästehtaalte varattu alue oli pääosin metsää, jota rikkoivat peltoalueet sekä muutamat talot, jotka kaikki purettiin tehtaan tieltä (AFRY Buildings Finland Oy, 2023). Tehdasalueen rakentuminen ja samanaikainen, 1950-luvulla alkanut kaupungistumiskehitys ja maataloustuotannon koneellistuminen muuttivat varsinkin pappilan lähialueiden maisemaa: peltoaukeita korvautui tehdasalueella ja metsätalousmailla.

Kuva 24: Karttaote vuoden 1954 peruskartasta. Saloisten kirkko on kuvan oikeassa laidassa ja pappila siitä hieman lounaaseen. Tuleva Rautaruukin laaja tehdasalue näistä länteen on vielä metsää ja peltoa. Karttaan merkityt Tokolan ja Mattilan tilat sijaitsivat tehdasalueella, ja niiden rakennukset purettiin terästehtaan rakentamisen vuoksi. Lähde: <https://vanhatkartat.fi/>.

Kuva 25: Ilmakuva vuodelta 1993. Aiemman metsä- ja maalaismaiseman tilalle levittäytynyt laaja tehdasalue rakennuksineen sekä tiet ja junarata. Selvitysalueen sijainti suhteessa terästehtaaseen on merkitty punaisella rajauksella. Lähde: Paikkatietoikkuna.

Vuoden 1973 kuntaliitos

Saloinen liitettiin Raahen vuoden 1973 kuntaliitoksessa valtioneuvoston päätöksellä. Taustalla vaikutti Rautaruukin tehtaan perustaminen Saloiisiin. Saloisten seurakunta jatkoi toimintaansa omana kirkkoherrakuntana, mutta sen talous hoidettiin Raahen seurakuntayhtymän kautta vuoteen 2007 saakka, jolloin saloisten kirkkoherrakunta liitettiin Raahen seurakuntaan.

4.3.2 Keskiaikaisen kirkon palo ja uusi kirkko

Saloisten kirkonmäen alue koki merkittävän muodonmuutoksen 1930-luvun alussa, sillä vanha keskiaikainen puukirkko paloi maan tasalle kesken loppiaisen jumalanpalveluksen vuonna 1930. Keskiaikainen irtaimisto, mm. 1400- ja 1500-luvuilta peräisin olevat alttarikaappi, puuveistokset ja krusifiksi säästyivät palolta.

Uusi, aiempaa suurempi pitkäkirkko rakennettiin vuonna 1932 vanhan kirkon paikalle. Tiilirakenteisen, julkisivuiltaan vaaleaksi rapatun kirkon suunnittelijana toimi rakennusmestari J. Karvonen (Pohjois-Pohjanmaan liitto, 2015) Uutta kirkkoa on ehditty korjata useaan otteeseen valmistumisen jälkeen: vuonna 1983 toteutettiin kirkon

sisätilojen ja lattian peruskorjaus ja hankittiin uudet urut, ja vuonna 1998 uusittiin kirkon ulkopinta. (Raahen seurakunta)

Kuva 26: Saloisten keskiaikainen puukirkko kuvattuna 1927.

Kuva 27: Saloisten uuden kirkon rakennustöitä vuonna 1932. Vasemmalla puiden takana erottuu kellotapulin katto. Lähde: Finna / Raahen museo, Raahen museon valokuvakokoelma

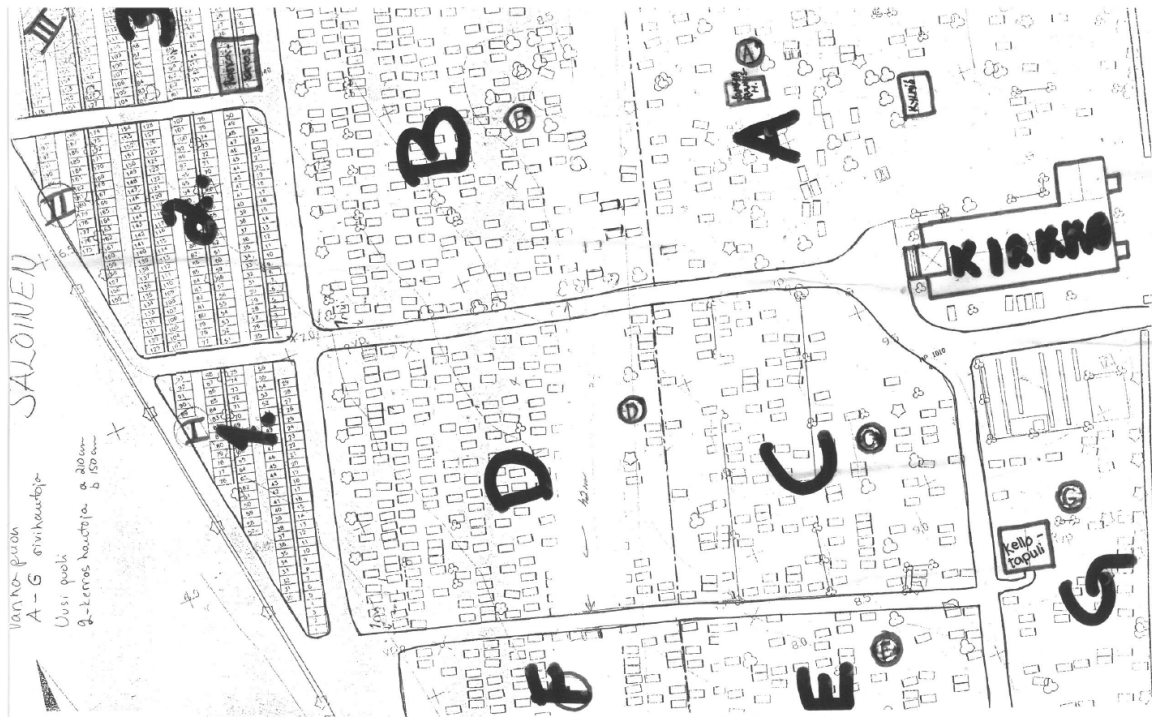
4.3.3 Hautausmaan laajentaminen

Myös hautausmaa-alueeseen rakennuskantaan kohdistui muutoksia 1900-luvulla: ensin hautausmaalle valmistui 1930-luvulla ruumishuone. Myöhemmin toisen maailmansodan aikana hautausmaalla järjestettiin tilaa sankarihauta-alueelle. Sankarihaudat (67 kpl) sijaitsivat kirkon ja tapulin välissä. Niiden edustalla on kuvanveistäjä Ensio Seppäsen vuonna 1971 toteuttama sankarimuistomerkki ”Sotilaan rukous”, joka paljastettiin Saloisten uuden kirkon 40-vuotisjuhlassa 20.8.1972 (sankarihautausmaat.fi).

Hautausmaata on myös vuosien mittaan laajennettu lännen suuntaan.

Kuvat 28 ja 29: Saloisten kirkon hautausmaa vuosina 1948 ja 2024. Kirkon ja kellotapulin väliin perustettu sankarihautausmaa (keltainen raja) erottuu jo vuoden 1948 kuvassa. Myöhemmin hautausmaata on laajennettu lännen suuntaan. Lähde: Paikkatietoikkuna.

Kuva 30: Hautausmaan pohjapiirros. Vanhimmat osat hautausmaata on merkitty kirjaimin A-G. Kirkon pohjoispuolella oleva alue A edustaa kaikista vanhinta, 1600-luvulta periytyvää osaa hautausmaasta. Numerot 1-3 edustavat kaikista uusinta osaa hautausmaan laajennuksesta. Lähde: Raahen Seurakunta.

4.3.4 Saloisten seurakuntakodin rakentaminen

Kirkon ja tapulin itäpuolelle valmistui vuonna 1968 Saloisten seurakuntakoti, jonka suunnitteli arkkitehtitoimisto Esko Laitinen & Co. Rakennusta laajennettiin 2000-luvun alussa (2007). Laajennuksen suunnittelijana toimi Arktes Oy ja arkkitehtina Paavo Karjalainen.

4.3.5 Pappilan rakennuskannan muutokset

1900-luvun alussa Saloisten pappila toimi Raahen-Salon kirkkoherran virkatalona, ja pappilassa pidettiin eläimiä sekä viljeltiin maata. (Pappilan rakennushistoriaa) 1900-luvun mittaan pappilan maatalouteen liittynyttä rakennuskantaa on kuitenkin purettu maatalouden harjoittamisesta luopumisen myötä. Vielä vuoden 1948 ilmakuvassa pappilan pihapiirin luoteiskulmassa ja pohjoislaidalla näkyy useita talousrakennuksia.

Maatalouden harjoittaminen ja eläintenpito lopetettiin pappilassa todennäköisesti 1960-luvulla ja viimeistään uuden pappilarakennuksen myötä 1970-luvulla. Vuoden 1979 peruskartassa pappilan talousrakennuksista näkyy enää päärakennuksen vieressä ollut aitta, joka on purettu ilmakuvien perusteella vuoteen 2003 mennessä. Vuonna 1974

valmistui uusi pappila pihatien ja Kirkkoherrantien risteyksen tuntumaan. Aiempaa päärakennusta ja renkitupaa on käytetty tämän jälkeen mm. seurakunnan kokoontumistiloina 2000-luvulle asti.

Kuvat 31 ja 32: Ilmakuvat pappilan alueesta vuosilta 1948 ja 2003. Pappilan pihapiiristä on purettu pihan länsi- ja pohjoislaidoilla olleet talousrakennukset, samoin kuin pihatien varressa ollut aitta tai lato. Myös riihen takaa on purettu talousrakennus. Lähde: Paikkatietoikkuna.

4.4 2000-luku

4.4.1 Kirkon alueen nykytila

2000-luvulla Saloisten kirkon alue on muuttunut uudisrakentamisen seurauksena. Vanhempaa rakennuskantaa edustavat Pyhän Olavin kirkko (1932), kellotapuli (1786) sekä hautausmaan luuhuone (viimeistään 1800-luvun loppu) sekä ruumishuone (1930-luku). Kirkon kaakkoispuolelle valmistui vuonna 1968 seurakuntatalo, jota laajennettiin vuonna 2007. 2000-luvun alkupuolella rakennettiin myös Kirkkoherrantien eteläpuolelle huoltorakennus (2002).

Kuva 33: Näkymä Kirkkoherrantieltä länteen kohti Saloisten kirkkoa. Vasemmalla seurakuntakoti ja oikealla kirkko. Vanha kellotapuli jää piiloon seurakuntakodin taakse. Kuva: FCG 2025.

Kuvat 34 ja 35: Ilmakuvat vuosilta 2003 (yllä) ja 2025 (alla). Selvitysalueen raja (punainen viiva) kulkee Saloisten kirkonmäen pohjoispuolella. Vuonna 1968 kirkon kaakkoispuolelle rakennettiin seurakuntatalo, jota laajennettiin vuonna 2007. Kirkkoherrantien eteläpuolella sijaitseva huoltorakennus valmistui vuonna 2002. Seurakuntatalon pohjois- ja eteläpuolilla on pysäköintialueita, jotka ovat muuttaneet aiemmin varsin maaseutumaisen alueen luonnetta. Aiemmin kirkon eteläpuolelle sijainneet avoimet peltomaisemat ovat myös vaihtuneet talousmetsään. Oikeassa laidassa erottuu koillisesta lounaaseen kulkeva valtatie 8, jonka linjaus on säilynyt jokseenkin muuttumattomana vuodesta 1938. Lähde: Paikkatietoikkuna.

Saloisten kirkko (1932)

Kuva 36: Kirkko kuvattuna etelästä. Kirkon edessä sijaitsee sankarimuistomerkki. Kuva: FCG 2025.

Kellotapuli (1786)

Kuvat 37 ja 38: Saloisten kellotapuli kuvattuna etelästä sekä idän puoleiselle ovelle sijoitettu vaivaisukko. Kuvat: FCG 2025.

Ruumishuone

Kuva 39: Vaaleaksi rapattu ruumishuone on rakennettu 1930-luvulla samaan tyyliin kuin itse kirkkokin. Kuva: FCG 2025.

Luuhuone

Kuva 40: Luuhuone on rakennettu viimeistään 1800-luvun loppupuolella. Kuva: FCG 2025.

Hautausmaa

Kuva 41: Kellotapulinen edustalla sijaitseva sankarivainajien hautausmaa ja Ensio Seppäsen suunnittelema muistomerkki "Sotilaan rukous". Kuva: FCG 2025.

Seurakuntakoti

Kuva 42: Seurakuntakodin pääsisäänkäynti on pohjoisen puolella. Kuva: FCG 2025.

Kuva 43: Seurakuntatalon julkisivu etelän puoleisen parkkialueen puolella. Kuva: FCG 2025.

4.4.2 Pappilan nykytila

Nykyinen Saloisten pappilan rakennuskanta käsittää päärakennuksen, renkituvan, kellarin, riihen ja uuden pappilan. Lisäksi pelloilla on pari vanhaa latoa. Rakennukset ovat pääosin 1700- ja 1800-luvulta. 2000-luvulla pappilan rakennukset eivät ole enää olleet vakituksessa käytössä, mutta niitä ja pappilan pihapiiriä on käytetty satunnaisesti erilaisten tapahtumien järjestämiseen. Vuonna 2015 pappilan rakennuksille tehtiin ilkivaltaa, minkä takia mm. ikkunoita jouduttiin korjaamaan. Ilkivallan estämiseksi ikkunat on nykyisin peitetty rakennuslevyin.

Kuva 44: Ilmakuva Saloisten pappilasta vuodelta 2024. Pappila käsittää enää muutamia rakennuksia: alinna oikealla kuvassa renkitupa ja sitä pienempi kellari, sitten vanha pappilan päärakennus, uudempi 1970-luvun rakennus ja ylinnä vanha riihi. SSAB:n terästehtaan pysäköintialuetta erottuu kuvan vasemmassa laidassa. Kuva: FCG 2025.

Pappila

Nykyinen pappilan päärakennus on rakennettu ilmeisesti vuonna 1812 tai 1816. Stenbäckin asemapiirrokseen vuodelta 1758 sitä ei ole merkitty, vaan paikalla on luhtiaitta.

Päärakennuksen julkisivuihin on kohdistunut 1900-luvulla muutoksia, sillä keskuslämmitykseen siirryttäessä suuremmalle kuistille on rakennettu kookas piippu ja vanhat savupiiput on purettu pois. Päärakennuksen länsisivulla ollut pienempi kuisti on purettu vuoteen 1993 mennessä.

Kuva 45: Saloisten pappilan päärakennus kuvattuna lounaasta. Umpikuistin suuri tiilipiippu on rakennettu jälkikäteen. Kuva: FCG 2025.

Renkitupa

Vanhin pappilan nykyisistä rakennuksista on keltaiseksi maalattu renkitupa, joka lienee pystytetty noin 1760 tai 1799. Renkituvan ajoitus perustuu Thomas Stenbackin asemapiirustukseen vuodelta 1758, jossa rakennusta ei vielä ole, mutta jossa sille on jo varattu paikka miespihan etelälaidalla. Paikka on sama, jossa renkitupa eli alun perin kaupunginrakennuksena tunnettu rakennus nykyisin sijaitsee. (Pappilan rakennushistoriaa). Nykyisen empire-tyylisen ulkoasunsa rakennus on saanut 1800-luvulla.

Kuva 46: Renkitupa kuvattuna pohjoisesta. Kuvat: FCG 2025.

Kellari

Myös osa alkujaan kiviholvatun kellarin rakenteista on mahdollisesti peräisin 1700-luvulta tai varhaisemmalta ajalta.

Kuva 47: Kellari kuvattuna lännestä päin. Taustalla näkyy renkitupa. Kuvat: FCG 2025.

Riihi

Kirkkoherrantien pohjoispuolelle sijaitseva riihi on viimeistään 1800-luvulta. Riihi sijaitsee pappilaan kääntyvän kujan tienoilla, risteyksen toisella puolen. Riihi on kuitenkin hyvin samankaltainen kuin 1758 piirroksen riihi ja sijaitsee liki samoilla sijoilla, joten sen ajoitukseen liittyy epävarmuutta. Riihen takaseinän hirsissä näkyy siirtomerkkejä.

Kuva 48: Pappilan riihi kuvattuna pohjoisesta. Etualalla näkyy Kirkkoherrantietä, jonka varrella riihi sijaitsee. Kuvat: FCG 2025.

Ladot

Pappilan peltoaukean reunalla on säilynyt kaksi viimeistään 1900-luvun alkupuoliskolta olevaa latoa.

Kuva 49: Pappilan peltoaukean pohjoisreunan lato kuvattuna koillisesta. Kuvat: FCG 2025.

Kuva 50: Pappilan peltoaukean eteläreunan lato kuvattuna luoteesta. Kuvat: FCG 2025.

Varastorakennus

Pappilan peltoaukean itäpuolella valtaojan varressa ollut peltoalue on kasvanut umpeen 1900-luvun jälkipuoliskon aikana. Pajukon keskellä on entinen varastorakennus, joka rakennustapansa perusteella 1900-luvun puolivälistä.

Kuva 51: Varastorakennus kuvattuna lounaasta. Kuva: FCG 2025.

Uusi pappila (1974)

Uusi pappila on vuodelta 1974 ja se sijaitsee Kirkkoherrantien varressa vanhan pappilan pihapiiriin johtavan pihatien varrella.

Kuva 52: Uusi pappila kuvattuna pohjoisesta Kirkkoherrantieltä. Pihatie vanhalle pappilalle jatkuu rakennuksen sivulta.

5 Maisemavaikutusten arviointi

Välivarastointikentän/joutomaa-alueen muuttaminen hautausmaan laajennusalueeksi on myönteinen muutos alueella. Selvitysalueen ilme siistiytyy huomattavasti.

Kaava mahdollistaa entiseen pappilaan liittyvien rakennusten siirtämisen hautausmaan ja Kirkkoherrantien eteläpuoliselle alueelle. Maisemallisesta näkökulmasta tällä on pääasiassa myönteinen vaikutus. Katutila jäntevöityy ja hautausmaan eteläpuolinen alue muuttuu visuaalisesti kiinnostavammaksi. Jonkinlainen näköyhteys pappilan ja kirkon välillä pääsisi muodostumaan uudelleen. Ratkaisu turvaisi myös entisen pappilan ja sen pihapiirin rakennusten tulevaisuuden. Muiden kirkollisten rakennusten läheisyydessä niiden käyttö olisi helpompaa ja käytettyinä ne säilyisivät paremmin kuin tyhjillään.

Peltoalueet on suurelta osin turvattu MA/s merkinnällä, jolla maiseman arvot tulee säilyttää. Entisen pappila-alueen länsipuolella osa vanhimmista peltoalueista on merkitty EV-merkinnällä. Kaavamerkintä mahdollistaa 12 metriä korkean suojavallin rakentamisen. Entisen pappilan länsipuolella korkea ja todennäköisesti myös jyrkkä maavalli vaikuttaisi todella keinotekoiselta. Erityisesti jos pappilaa ei siirretä, kyseinen peltoalue olisi tärkeä avotila pappilan ympärillä. Se on maisematilana kiinnostavampi kuin välittömästi pappilan itäpuolelle sijoittuva pelto, joka ei ole myöskään yhtä vanha. mky-merkintä (alueen osa, joka on maakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö) suojanee aluetta jossain määrin.

Tärkeät reunavyöhykkeet sijoittuvat pääasiassa EV-alueelle. Ne olisi olennaista säilyttää. Mikäli ne kaadetaan, alueen ilme muuttuu. EV-alue on suojaviheralue. Näin ollen reunavyöhykkeisiin koskettaneen ainoastaan siinä tapauksessa, että reunavyöhykkeen läheisyyteen tulee maavalli, jonka tieltä reunavyöhyke on poistettava. Mikäli korkeasta suojavallista tulee jyrkkä, se ”istuu” huonosti alueen maisemakuvaan. Kovin jyrkkä valli ei myöskään mahdollista suojakasvillisuuden istuttamista.

Maavalli estää näkymiä Rautaruukin suuntaan. Siinä mielessä vaikutus on myönteinen. Nykytilanteeseen verrattuna vaikutus on kielteinen. Riippuu paljon vallin toteutustavasta, onko vaikutus kohtalainen vai jopa merkittävä. Mikäli valli toteutetaan Rautaruukkia nykyisellään ympäröivien vallien tapaan, on vaikutus merkittävä. Kaava kuitenkin edellyttää, että hau-tausmaan suuntaan vallin yhteyteen tulee istuttaa suojakasvillisuutta. Näin ollen vallin tulee olla nykyisiä valleja loivempi. Esimerkiksi valli, jonka luiskat ovat 1:3, voidaan saada kasvillisuudella maisemoituna jollain lailla sopimaan ympäristöön, vaikka tällaisetkaan luiskakaltevuudet eivät ole alueelle luonteenomaisia.

6 Yhteenveto

Selvityksen tavoitteena oli tuottaa taustamateriaalia asemakaavoitusta varten.

Rakennusinventointi on tehty asemakaavoitusta varten tarvittavalla tarkkuudella ja sitä voidaan käyttää asemakaavoituksen yhteydessä pohdittaessa kaavassa esitettäviä rakennettua kulttuuriympäristöä koskevia kaavamääräyksiä ja mahdollisia suojelumerkintöjä. Selvityksen perusteella voidaan myös arvioida kaavaratkaisun vaikutuksia rakennetun kulttuuriympäristön arvoihin.

Pappilaan kuuluneista rakennuksista sekä seurakuntakodista laadittiin inventointikortit ja pappila ja seurakuntakoti arvotettiin kohdetasolla. Pappilaan liittyy rakennushistoriallisia, historiallisia ja maisemallisia arvoja, jotka on kuvattu tarkemmin inventointilomakkeella. Seurakuntakotiin liittyvät arvot ovat vähäisiä ja painottuvat historiallisiin arvoihin. Myös seurakuntakotiin liittyviä arvoja on kuvattu tarkemmin inventointilomakkeella.

Saloisten kirkon tapuli on valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö. Saloisten kirkonmäki on maakunnallisesti arvokas rakennettu kulttuuriympäristö, jolle sijoittuu tapulin lisäksi Saloisten kirkko, Saloisten kirkkopuisto ja Saloisten pappila. Kirkkopuiston merkittävään rakennuskantaan kuuluu vanha hirsirakenteinen luuhuone, joka on ikänsä puolesta kirkkolain suojelema. Kirkkolaki suojelee myös tapulia. Lisäksi kirkkopuistossa on nykyisen kirkon kanssa samoihin aikoihin valmistunut ja samaa arkkitehtonista tyyliä edustava ruumishuone, jotka muodostavat edustavan kokonaisuuden.

Selvitysalue lukeutuu Pohjois-Pohjanmaan tasaiseen jokiseutuun, jossa viljely on keskittynyt jokilaaksoihin ja erityisesti Limingan seudulle. Maisemaa hallitsevat metsä, pellot, hautausmaa ja joutomaa. Näkymät ovat paikoin rajoittuneet pensaikkojen ja kuusiaitojen vuoksi. Maisemallisesti tärkeitä ovat pappilan vanhat pellot ja jotkut reunavyöhykkeet.

Selvitysalueelle ei sijoitu varsinaisia maisemallisia arvoja. Se ei ole osa valtakunnallisesti eikä maakunnallisesti arvokasta maisema-aluetta. Valtakunnalliset ja maakunnalliset arvot liittyvät rakennettuun ympäristöön. Entisen pappilan pellot ovat melko vanhoja avotiloja ja sikäli niihin liittyy arvoa.

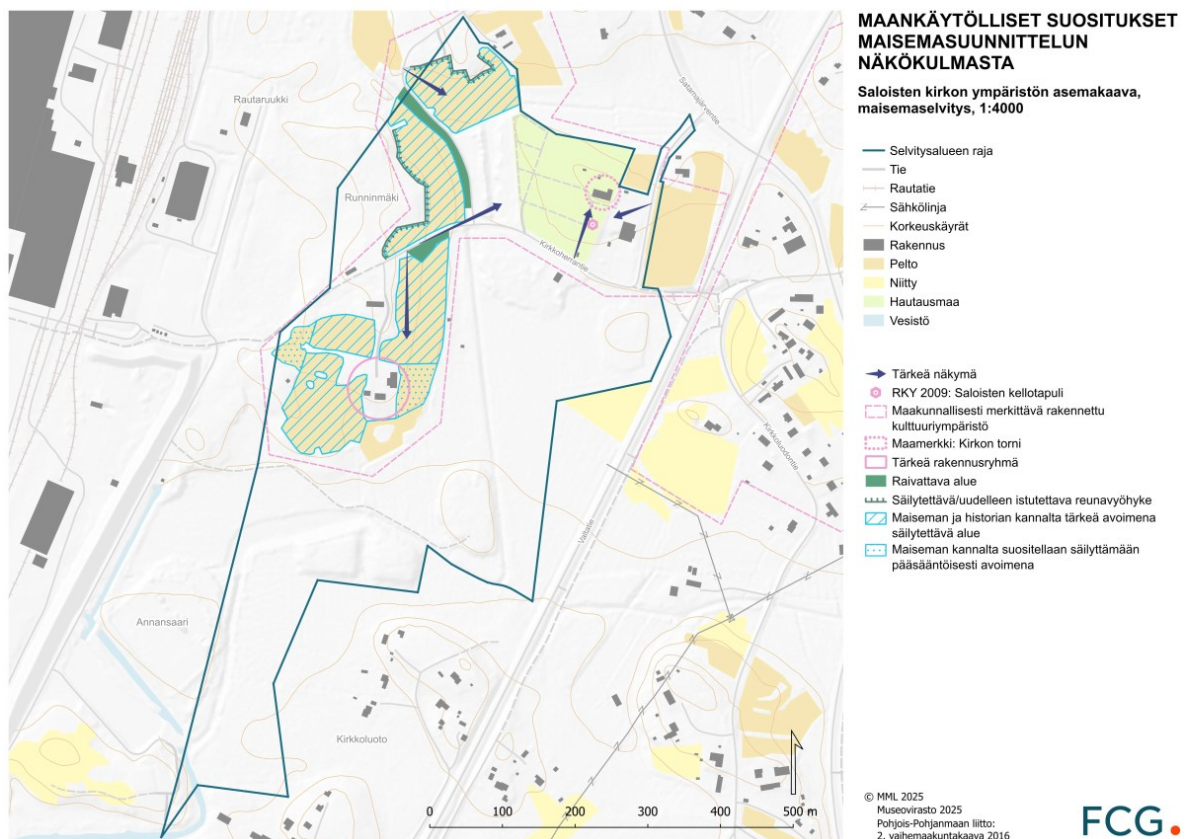
6.1 Suositukset rakennettuja ympäristöjä koskien

Selvitysalueen arvokas rakennuskanta suositellaan säilyttämään.

6.2 Suositukset maisemaa koskien

6.2.1 Maankäytölliset suositukset

Pappilan vanhimmat pellot tulisi säilyttää avoimina, ei välttämättä viljeltyinä, mutta avotilana esimerkiksi niittyinä, laitumina, kukkivina peltoina tai jopa pelinurmuna, jotta alueen maiseman tilallinen rakenne säilyisi. Osa nykyistä pelloista on uudempia. Nämäkin suositellaan säilyttämään pääsääntöisesti avoimena. Ojien varret ovat voimakkaasti pensoittuneet ja kulkureiteiltä näköyhteys tiheän pensaston takana olevaan peltoon katkeaa paikoin kokonaan. Pajukot ja muut tiheät pensastot tulisi pitää raivaamalla kurissa, jotta maiseman tilallinen rakenne hahmottuisi paremmin ja näköyhteys pelloille säilyisi. Sekä maisemakuva ja maiseman arvot -kartalle että suosituskartalle on merkitty tärkeät reunavyöhykkeet. Nämä tulisi säilyttää. Mikäli säilyttäminen on kohtuuttoman vaikeaa esimerkiksi suojavallin rakentamisen takia, tulisi uutta suojakasvillisuutta istuttaa rakentamistoimenpiteiden jälkeen. Suojavyöhykkeeseen istutetaan alueella luontaisesti kasvavia lajeja. Mielellään tehdään kerroksellinen istutus, jossa on erikorkuisia pensaita ja puita sekaisin.

Kuva 53: Kartta maankäytöllisistä suosituksista maisemasuunnittelun näkökulmasta.

6.3 Haitallisten maisemavaikutusten lieventäminen

Haitallisia maisemavaikutuksia voidaan lieventää säilyttämällä metsäinen suojavyöhyke Rautaruukin suuntaan. Mikäli teollisuusrakentamista tuodaan selvitysalueita lähemmäksi, suojavallilla voidaan estää kookkaiden rakennusten näkymistä. Loivapiirteiseen maisemaan sopisivat parhaiten loivat vallit esimerkiksi 1:5 luiskilla, mutta käytännön syistä sellaisten toteuttaminen lienee mahdotonta. Valli, jolla on 1:3 luiskat, on inhimillisempi kuin nykyiset Rautaruukkialueen ympärillä olevat jyrkät ja korkeat vallit. Se myös mahdollistaa suojakasvillisuuden istuttamisen ongelmitta.

7 Lähteet

AFRY Buildings Finland Oy. (2023). *SSAB:n tehdasalue Raahe. Rajattu rakennushistoria ja rakennusinventointi.*

Lackman, M. (1991). *Raahen tienoon historia III.*

Levón, M. (1971). *Pappeja talonpoikia - Historiallisia kertomuksia Pohjois-Pohjanmaalta Saloisten pitäjästä.*

Museovirasto. (ei pvm). *Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY.*
Noudettu osoitteesta https://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=1327

Näkymiä Saloisten pappilan pihapiiristä. (2013). *Saloisten Pirtti Lehti, 2/2013, 12-13.*

(ei pvm). *Pappilan rakennushistoriaa.* Saloisten Pirtti Lehti.

(2015). *Pohjois-Pohjanmaan rakennettu kulttuuriympäristö. Raahe.*

Raahen seurakunta. (ei pvm). *Saloisten hautausmaa.* Noudettu osoitteesta
<https://www.raahenseurakunta.fi/kirkot-ja-tilat/hautausmaat/saloisten-hautausmaa>

Raahen seurakunta. (ei pvm). *Saloisten kirkko.* Noudettu osoitteesta
<https://www.raahenseurakunta.fi/kirkot-ja-tilat/kirkot-ja-kappeli/saloisten-kirkko>

sankarihautausmaat.fi. (ei pvm). Noudettu osoitteesta
<https://www.sankarihautausmaat.fi/Paljastusjuhlat/Paljastusjuhla-Saloinen>

Stenbäck, T. (1757-1773). *Historiallisia kuvauksia Raahesta ja Saloisista.*

Suunnittelukeskus Oy. (2006). *Raahen keskeisten taajama-alueiden osayleiskaava.*
Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat alueet. Raahe: Raahen kaupunki.

Toivanen, P.;& Forss, A. (1990). *Raahen tienoon historia I.*

Ympäristöministeriö (1993), *Maisema-aluetyöryhmän mietintö I, Maisemanhoito.*